

Tijdschrift voor
geschiedenis,
monumenten-
ten en cultuur
Verschijnt vier maal per
jaar.

Jaargang 9, nr. 1
maart 1991

ISSN: 0168-8936

Uitgave
Stichting tot Behoud van
Tilburgs Cultuurgoed
K.v.K. S 096029

Redactie/Vormgeving
Henk van Doremalen
Ronald Peeters

Stukken voor de redactie
te zenden aan redactie-
secretariaat
t.a.v.
Ronald Peeters
Montfortanenlaan 96
5042 CX Tilburg.

Abonnementen
Jaarabonnement
f 27,50
instellingen en bedrijven
f 32,50
Losse nummers
verkrijgbaar in de
boekhandel (f 7,50).
Abonneren door
overmaking op de
rekening van de Stichting
tot Behoud van Tilburgs
Cultuurgoed,
Beeklaan 57,
5032 AB Tilburg.

Gironummer 5625554
AMRO-bank rek.nr.
42.81.63.343
onder vermelding van
'abonnement 1991'

Foto's
Indien niet anders ver-
meld: Fotocollectie van
het Gemeentearchief Til-
burg.
Omslagfoto: Tentoon-
stelling 'A.C. Willink' in
het Paleis-Raadhuis,
1955.

Druk
Drukkerij Pabo Print b.v.
Tilburg

Ten geleide

Het eerste nummer van jaargang negen van het tijdschrift Tilburg bevat een uitvoerige recensie over de dissertatie van Ton Wagemakers en drie bijdragen die betrekking hebben op het culturele verleden van Tilburg.

Gabriël Smeets bestudeerde de activiteiten en de betekenis van de Tilburgse Kunstkring die van 1940 tot 1969 beeldende-kunsttentoonstellingen in Tilburg organiseerde. Opggericht door mevrouw J. van de Mortel-Houben, beleefde de Kunstkring met name in de jaren 1948-1955 een bloeiperiode, toen met steun van de gemeente enkele grote tentoonstellingen gehouden konden worden.

Jef van Kempen, die voor Tilburg al eerder opvallende bijdragen schreef over Joris-Karl Huijsmans, Theo van Doesburg en Anthony Kok, levert twee bijdragen, die licht werpen op de letterkundige activiteiten van de fraters van Tilburg in de vorige eeuw. Het eerste artikel handelt over het waarschijnlijk eerste Tilburgse letterkundige tijdschrift: Bloemkrans. De ondertitel van dit tijdschrift luidde 'Lectuur voor Katholieke Jongelieden tot bevordering van taalkennis, stijl en letterkundige studie'. In dit tijdschrift publiceerde onder meer de Vlaamse priester-dichter Guido Gezelle. In het tweede artikel geeft Van Kempen enig inzicht in de bewaard gebleven correspondentie tussen frater Ludovicus van den Houdt en Gezelle.

De redactie prijst zich gelukkig met de uitvoerige beschouwing die Frans van Gaal aan het proefschrift van Ton Wagemakers gewijd heeft. Van Gaal gaat in op enkele hoofdlijnen die hij in het proefschrift heeft aangetroffen. Hij bespreekt de verhouding Brabant-Holland binnen de sociaal-democratie, legt verbanden met de Bossche situatie, die hij als geen ander kent, en geeft de actuele waarde van het proefschrift aan.

In Tilburg Kort onder meer een bespreking van Fons Plevoets over de dissertatie van Van Oudheusden, die handelt over Brabantia Nostra.

De redactie

Deze uitgave werd mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van Van Raak B.V. en Melis Gieterijen B.V.

Inhoud

<i>'De liefde voor kunst en cultuur in onze stad'</i> <i>De Kunstkring Tilburg 1940-1969</i> Gabriël Smeets	4
Bloemkrans. <i>Letterkunde voor katholieke jongelieden</i> Jef van Kempen	14
Uw lied is Vlaandrens roem <i>Guido Gezelle en frater Ludovicus van den Houdt</i> Jef van Kempen	18
<i>'Uitgescholden voor donker'</i> Frans van Gaal	22
<i>Tilburg kort</i>	26

Bloemkrans

Letterkunde voor katholieke jongelieden

Jef van Kempen *

Toen Joannes Zwijsen in 1832 pastoor werd van de parochie 't Heike, moest hij constateren dat meer dan de helft van de kinderen tussen zes en twaalf jaar in het geheel geen onderwijs volgde. Onder de hoofdzakelijk katholieke bevolking was het analfabetisme dan ook zeer groot. Pastoor Zwijsen, de latere bisschop van 's-Hertogenbosch en aartsbisschop van Utrecht, ontpopte zich al meteen als iemand die niet van halve maatregelen hield. Zijn eerste maatregel was dat kinderen die niet konden lezen en schrijven voortaan niet meer tot de eerste communie zouden worden toegelaten. Zo nam Zwijsen het onderwijs zelf ter hand.

Een eigen drukkerij

Reeds in hetzelfde jaar dat Zwijsen pastoor werd, stichtte hij een congregatie van vrouwelijke religieuzen, bekend als de Zusters van Liefde van Tilburg, die het onderwijs voor 'arme en minvermogende meisjes' op zich nam. Om ook in het onderwijs voor de jongens te voorzien werd in 1844 de Congregatie van de Fraters van O.L. Vrouw, Moeder van Barmhartigheid gesticht. Als 'Fraters van Tilburg' zouden zij hun opdracht meer dan waar maken en ruim een eeuw lang het gezicht van het katholieke onderwijs voor de Tilburgse jeugd bepalen. De eerste superior-generaal van de fraters was de Tilburgse pater Franciscus Salesius de Beer. Nu was superior-generaal een wat grootse titel voor een man die in 1846 zijn bestuur begon in huis aan 'De Locht' (tegenwoordig: Gasthuisring) met acht fraters en zeven weesjongens. Pater De Beer zou het vertrouwen dat Zwijsen in hem stelde niet beschamen. Toen hij in 1900 het bestuur uit handen gaf, telde de congregatie 559 fraters, die zich in zestien huizen hadden gevestigd, en in hun huizen en scholen de verantwoordelijkheid droegen voor bijna tienduizend leerlingen en verpleegden.

Om voor goede katholieke leerboeken en lectuur te kunnen zorgen - die waren elders niet voorhanden - en om de weesjongens gelegenheid te geven een vak te leren en hun zo een bron van inkomsten te verschaffen, werd in 1846 begonnen met een eigen drukkerij. Door de enorme expansie van het katholieke onderwijs bleek de 'Stoomdrukkerij van het R.K. Jongens-Weeshuis' een groot succes. De fraters bezorgden in een hoog tempo de benodigde teksten voor de leerboeken, die al snel hun weg vonden tot ver buiten Brabant. Er was intussen een groeiende behoefte aan onderwijzers ontstaan, en van het onderwijs aan de kwekelingen werd dan ook veel werk gemaakt. Een interessant probleem daarbij was het literatuuronderwijs aan deze studenten, die allen een staatsexamen dienden af te

leggen. Hoe nu de toekomstige onderwijzers af te houden van boeken die ten opzichte van godsdienst en zedelijkheid te wensen overlieten, en tegelijkertijd voor goede lectuur te zorgen?

Om dit alles in goede banen te leiden werd in 1883 begonnen met een eigen letterkundig tijdschrift: *Bloemkrans. Lectuur voor Katholieke Jongelieden tot bevordering van taalkennis, stijl en letterkundige studie*. Het was in twee opzichten een uniek tijdschrift. Op de eerste plaats was *Bloemkrans* waarschijnlijk de eerste letterkundige uitgave in ons land met inleidingen en aantekeningen¹⁾ en, voorzover mij bekend, het eerste letterkundige tijdschrift dat in Tilburg het licht zag. *Bloemkrans* - vanaf de vijfde jaargang werd de subtitel wat minder vermoeiend en heette het: *Taal- en Letterkundige studiën voor Katholieke Jongelieden* - zou dertien jaargangen kennen en was hoofdzakelijk het werk van één man: pater Bernardinus Ghijben.

Pater Bernardinus Ghijben

De in 1840 in Den Bosch geboren Joannes Aloysius Ghijben trad in 1859 in het noviciaat bij de Fraters van Tilburg. In 1863 werd hij tot priester gewijd en daarna verzorgde hij enige tijd lessen voor de latinisten (de priesterstudenten). Als leraar was hij niet zo'n succes; de nogal naïeve pater was niet in staat de orde in zijn klas te bewaren. Toch was Ghijben als volkomen autodidactische geleerde, erg geliefd in het klooster aan De Locht. Behalve als mathematicus stond hij om zijn kennis van de muziek, plantkunde, taal- en letterkunde, filosofie en theologie in hoog aanzien. Ghijbens geniale aanleg werd in 1868 nog eens bevestigd, toen bleek dat zijn, op verzoek van mgr. Zwijsen geschreven, ontwerp van het *Mandement over het Onderwijs* van de Nederlandse Bisschoppen de voorkeur had gekregen boven de versie van Herman Schaepman.

Kortom, de beminnelijke maar ook wat we-

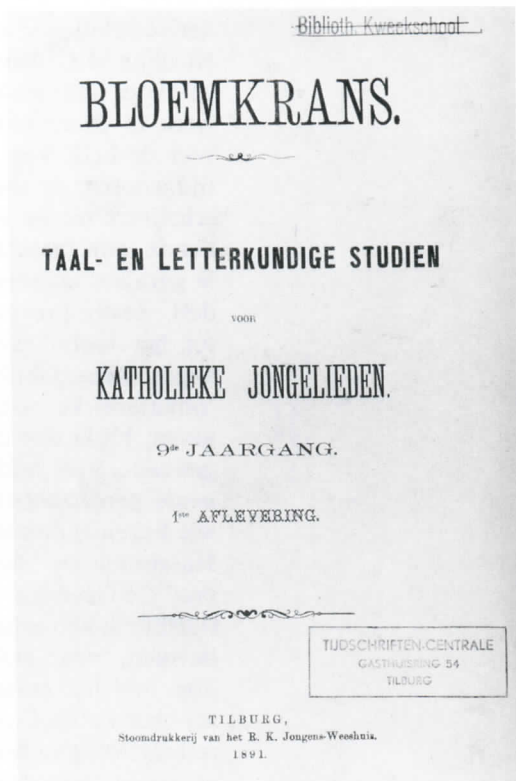
*) Jef van Kempen (1948) publiceerde eerder in *Tilburg* over 'De Stijl', Joris-Karl Huijsmans, Theo van Doesburg en Antony Kok, en verder o.a. in *Dietsche Warande & Belfort* en *SIC*.

reldvreemde geleerde pater zag zich voor de taak gesteld 'aan kweekelingen voor den onderwijzersstand, of aan leerlingen der hoogste klassen in inrichtingen van uitgebreid lager onderwijs eene lectuur te bezorgen, die aan hunnen studiën bevorderlijk, en tevens niet van aantrekkelijkheid ontbloot zou zijn', zoals Ghijben dat in zijn 'woord vooraf' bij het verschijnen van het eerste nummer van *Bloemkrans* in maart 1883 formuleerde. In hetzelfde stuk kondigde hij aan ook werk van 'onkatholieke schrijvers, wier meesterschap op letterkundig gebied algemeen erkend is, en met wier werken eenige bekendheid in den jeugdigen onderwijzer wordt gevorderd' te zullen opnemen.

Het redactionele werk vergde zoveel tijd van pater Ghijben dat hij werd bijgestaan door frater Ludovicus van den Houdt. Deze koos de stukken die geschikt waren en onderhield de correspondentie met de uitgevers of, in sommige gevallen, met de auteurs zelf, zodat hij in feite de positie van redactiesecretaris vervulde.

Bloemkrans verscheen jaarlijks in vier afleveringen van elk 48 bladzijden, over het algemeen in maart, juni, september en december. Hoeveel abonnees het tijdschrift had, is niet duidelijk, maar het zullen er waarschijnlijk niet meer dan enkele honderden zijn geweest. Iedere jaargang kende naast de inhoudsopgave nog een alfabetische lijst van de voornaamste aantekeningen die pater Ghijben had gemaakt. Die aantekeningen (veel latere samenstellers van letterkundige leerboeken met aantekeningen zijn in belangrijke mate

schatplichtig aan pater Ghijben) dienden een dubbel doel. Na de lezing van een gedicht of een prozastuk, waaraan altijd een (soms zeer uitgebreide) inleiding voorafging, hielpen de aantekeningen de leerlingen bij eventuele taalkundige problemen. Maar deze annotaties, zo'n vier- à vijfhonderd per jaargang, hadden ook tot doel de lezers te vormen in het schrijven zelf; hen te helpen 'om zich een juiste, ordelijke en bevallige uitdrukking hunner gedachten eigen te maken'. Daartoe werden ieder jaar enkele bladzijden ingeruimd voor de rubriek: *Oefen-school*, waarin opdrachten werden gegeven voor opstellen met onderwerpen als: 'Mijn eerste horloge' of 'Morgen komt er weer een dag'. Bovendien werden er opdrachten opgenomen voor het ontleden van gedichten, voor woordverklaringen of verklaringen van uitdrukkingen, met de bedoeling deze op de scholen of thuis te oefenen. Op deze manier kreeg *Bloemkrans* ook respons; regelmatig verschenen opstellen van leerlingen in het tijdschrift, zo nodig voorzien van kritische noten van de hand van pater Ghijben. Na de zevende jaargang zou deze rubriek (die opstellen bevatte zoals 'In de Sneeuw' van A.H... uit Tilburg en 'Een watertochtje in den zomer' van W.K..., leerling der R.K. Burgerschool te 's-B.) geruisloos verdwijnen.

Guido Gezelle

In de dertien jaar dat het tijdschrift bestond, werd werk opgenomen van eenennegentig verschillende auteurs. Sommige schreven on-

der verschillende namen, zoals de schrijfster Nicoline M.C. Sloot, die als Melati van Java en onder haar andere pseudoniem Mathilde, werk in *Bloemkrans* zag afgedrukt. Ongeveer de helft van alle bijdragen waren van tijdgenoten, de andere vooral van populaire schrijvers uit de eerste helft van de negentiende eeuw (veel Bilderdijk), slechts in enkele gevallen uit vroeger tijden (meestal Vondel). Zestig procent van alle schrijvers kan tot het katholieke volksdeel worden gerekend; pater Ghijbens toezegging ook aan 'onkatholieke' schrijvers aandacht te zullen geven, blijkt dan ook geen loze kreet te zijn geweest. Veel bijdragen waren van prominente protestantschristelijke auteurs, onder wie bekende dominee-dichters als Ter Haar, Hasebroek en 'den peinzensmoeden twijelaar' De Génestet. Niet alles van hen kon natuurlijk in zijn geheel als lectuur worden aanbevolen, maar pater Ghijben wilde, als dat kon, wel het beste aanvaarden. Zo schreef hij over Is. da Costa: 'Hij is een vurig Protestant: vurig in zijn protest tegen Romes leer en macht, maar vurig ook in de open belijdenis van alle waarheden die het oudprotestantisme nog uit de moederkerk had overgehouden.'

Het is hier niet mogelijk een volledig beeld te geven van alle schrijvers en hun werk, laat

staan van pater Ghijbens commentaar daarop. Om toch een indruk te geven, nemen we een willekeurige jaargang als voorbeeld: jaargang 9, die van precies een eeuw geleden. Hierin verscheen proza met een min of meer historische inhoud van August Snieders, J. David, J.C.A. Hezenmans en J.J. van der Horst. Daarnaast twee anonieme bijdragen²⁾, een over de H. Liafwijn of Lebuinus, apostel van Deventer, en een avontuurlijk reisverslag uit Nepal, van een Nederlandse missionaris. Dit verhaal was overgenomen uit *Katholieke Missiën*. Verder nog een fragment van een verhaal van de populaire Vlaamse schrijver Hendrik Conscience, en een verslag van *Een bezoek aan O.L.V. van Tongre* van de norbertijner kanunnik Servaes Daems, ooit geschreven voor zijn eigen *Maria-Almanak*. Daems was trouwens regelmatig present in *Bloemkrans* met humoristisch getinte verhalen die hij onder zijn schuilnaam Peeter Klein publiceerde. Om de lezers ook nog wat te vermaken bij al die bloedige ernst, staan in deze jaargang twee 'luimige' verhalen: een van Lublink Weddik (uit: *Oudoom Jakobs blauw zakboekje*) en een *Fragment over vroolijkheid en lachen* van de bijna nooit ontbrekende priesterdichter Bernardus van Meurs. Voor poëzie hadden pater Ghijben en frater Ludovicus

afb. 3/4 Fragment van het gedicht 'De Mandelbeke' van Guido Gezelle, afgedrukt in 'Bloemkrans' jrg. 9 (1891), p. 166-171 (coll. Generaal Archief Fraters Tilburg).

DE MANDELBEKE.

Uit de levensschets, die het bundeltje „Westvlaamsche Gedichten“ van Guido Gezelle (5^e Aflevering van „Onze Nationale Letterkunde“ van Pol de Mont) voorafgaat, schrijven wij af:

„Algemeen is het bekend, dat Gezelle de stichter en het hoofd is van de zoogezegde „West-Vlaamsche dichtschool,“ welke zich tot taak heeft gesteld, zoo bij middel van vrijere, lossere vormen als van uit den volksmond onmiddellijk opgeteekende woorden en uitdrukkingen, tusschen onze geschrevene en gesprokene moedertaal eene grootere toenadering te bewerken.

„Men kan zeggen, dat de dichter het taalkundig programma van deze richting opgeeft, waar hij in het Prospectus van zijn allereerste werk, zich aldus uitdrukt:

„Bij het werken (daaraan) heb ik liefst naar oude Vlaamsche Dichters opgezien, en zooveel mogelijk die tale gebruikt, die bij Maerlant en andere te boeke staat en die, God lof, alhier nog levende gehoord en gesproken wordt.”

„Dat hij intusschen niet alleen de oude schrijvers, maar ook den ouwaardeerbaren schat onzer volkspoëzie bestudeerd heeft, toont meer dan een zijner liederen, waarin hij, volgens zijne eigen woorden, „eenvoudigheid en gemak met edele deftigheid“ laat samengaan, en dikwijls den zwier en de welluidendheid onzer middeleeuwsche gezangen nabijkomt.

Om het geheel eigen doel des schrijvers, die „Westvlaamsch“ wilde geven, hebben wij ons wel gewacht, in taal of spelling van dit stukje iets te wijzigen; is er iets veranderd, zoo is het na raadpleging met den dichter zelve geschied. Zoo zal men dan hier vinden: *omleuge* (omlaag), *bringt* (brenzt), *plag* (placht), *d'heldre* (de heldre), *perels* (parels), *windje* (windje), *ende* (en), *vierig* (vurig), *herte*, *dertel*, *spertelen* (harte, enz.) *leeden* (leiden), *geet* (geit), *zap* (sap), *tem* (tam), *ande* (eend), *menig* (menige), *viassel* (vischje), *kweelen* voor *kweelen*, niet voor *kwijnen*), *plasschen* (plassen): voorts en ('n) bij ontkenningen, (v. 65, 69, 120); verkleinwoorden op *ke* (*ken*); doch *ke* bezigen ook andere dichters wel eens; *beke*, *krivse* en dgl. — Eindelijk merke men nog op: *wegen* = bewegen (v. 21 en 97); *achterlaten* = achter zich laten, overtreffen (v. 30); *mak* = herdersschop (v. 55); *voorse* = verste, uiterste (v. 92); *bedorst* = dorstig (v. 113, 135); *gedrooyd* = verdroogd, uitgedroogd; *hem* = zich (v. 124; oudtijds was *zich* ook ten onzent onbekend: 'tis uit Duitschland gekomen; anders zou het *zik* luiden).

Slechts tweemaal hebben wij, wat ons eene drukfout scheen, veranderd: in v. 1 *Wilgenboom* gelijk gemaakt aan v. 133, en in v. 90 voor *de Mandelstroom* den M. geschreven, als in v. 34 (zie ook v. 67 en 68: *hij*, *zijn*). —

De inhoud van het gedichtje is eenvoudig: een wilgeboom, die over het water der Mandel haugt, komt den dichter voor als een beeld van zijne smart, dat een ondiepterlijke oliemolen de schoone schilderachtige beek om wille van gewin van al haar schoon is komen beroven; of liever, hij stelt zich dien boom voor als bezielde en treurend over hetgeen hem (den dichter) zelve zoo onaangenaam aandoet.

1. waarom, droeve Wilgeboom, staat gij op den Mandelstroom?

v. 1, 2. *Waarom, droeve, staat gij.* Wellicht mogen wij verstaan: waarom staat gij daar zoo droef? Niet dat *droeve* niet bij den vocatief *Wilgeboom* behoort;

5. Waarom laat ge uw lange takken tot in 't koele water zakken?
Is 't de liefde die u dwingt en uw loof omleuge bringt, om 't u lavend vocht te kussen, en uw gloed in 't nat te blussen, dat uw kruine groeien doet en bewatert uwen voet?
9. Of is de oorzaak van uw kommer, te beschutten met uw lommer, voor het branden van de zon, 't water van de Mandelbron, opdat 't onverdroogd moog vloeien en de malsche vrucht doen groeien, al waar hij zijn water giet, de onverdroogbre Mandelvliet?
13. — Neen, geen liefde of zonneshitter, maar wel droefheid, zwaar en bitter, weegt mijn takken naar den vloed, die daar loopt voor mijnen voet, naar die Mandel, die voor dezen altijd plag zoo klaar te wezen, dat, wanneer de vochte nacht dauw had op mijn hoofd gebracht, d' heldre perels van mijn blären nauwlijks konden evenaren 't zuivre water van den vliet, die alle anderen achterliet.
19. 'k Wou mij toen al dikwijls spieglen en mijn bladerkes zien wieglen

maar zoo, dat men het achter *staat* in de gedachte nog eens herhaalt. Anders kon men deze twee regels ook zoo opvatten, als werd er enkel gevraagd: Wat doet zij hier bij deze beek?

v. 10, 12. *Is de oorzaak van uw kommer, te beschutten.* Oorzaak neem ik hier voor *doel* (als bewegende oorzaak), *bevoegroeden*. *Kommer* is meton. voor: datgene waarin uw kommer zich schijnt te toonen, nl. uwe neergebogen houding.

v. 17. *Al waar* in twee woorden, met den nadruk op *al*, zou kunnen betekenen: overal waar.
v. 26. *Had gebracht* zou in de gewone woordshikking samen achteraan staan.
v. 27. *Perels.* Wat zijn de *perels*? En waarom geeft de dichter ze dien naam?

35% van alle gedrukte pagina's over, hetgeen veel is te noemen in vergelijking met andere letterkundige tijdschriften. In de jaargang van 1891 een paar korte gedichten van Reyer Anslo en Vondel, en verder poëzie van Staring, Da Costa, Bilderdijk (het mooie *Uitvaart*), J. Kinker en J. Immerzeel Jr. met *De dood van Augias* (wat men nu 'Light verse' zou noemen). Natuurlijk ook de nodige vrome gedichten: van dr. H. Schaepman, Servaes Daems (opnieuw), en het soms wat sentimentele, maar ook nu nog wel aansprekende gedicht van mr. J.F.A. Leesberg, met de zeer omslachtige titel: *Op de afbeelding mijner geliefde dochter Henrietta Adriana Elisabeth, thans Zuster Maria Gonzaga, in het Franciscanessen-klooster te Dongen*. De meest opvallende naam in dit gezelschap is echter die van Guido Gezelle, die voor het eerst in *Bloemkrans* verschijnt, met zijn vroege gedicht *De Mandelbeke*. Men kan het zich misschien moeilijk voorstellen, maar waar bijvoorbeeld Bernardus van Meurs in die dagen ongekend populair was in katholieke kringen (en nu vergeten), was Guido Gezelle in 1891 in Nederland een nog nageoeg onbekende dichter.

Dertien jaargangen

Bloemkrans was allerm minst een vernieuwend tijdschrift. De beide redacteurs probeerden zoveel mogelijk in de pas te lopen bij wat frater Ludovicus eens 'ons Gereformeerd Hollandsch' noemde, dat de kwekelingen - voor wie dit tijdschrift in eerste instantie nu eenmaal bedoeld was - nodig hadden. Over het verdwijnen van *Bloemkrans* is niet veel met zekerheid te zeggen. Het is in ieder geval duidelijk dat de beide redacteurs een druk bezet leven leidden; en er verschenen ten slotte druppelsgewijs betere leerboeken. In 1893 bijvoorbeeld het boek *De studie en de lectuur* van F.A.W. Ahout, dat door pater Ghijben zeer werd geprezen. Wie echter de uitgebreide bibliografie van Ahout vergelijkt met de

in *Bloemkrans* geplaatste stukken, zal zien dat pater Ghijben en frater Ludovicus met hun keuze een veel interessanter beeld van de negentiende-eeuwse letterkunde gaven. Al was het alleen maar door de vele bijdragen van een tiental Vlaamse schrijvers, die bij de Buitenveldertse kapelaan Ahout geheel ontbraken. In Tilburg werd natuurlijk ook de roep om 'moderne' poëzie gehoord (tenslotte deden de 'Tachtigers' al geruime tijd van zich spreken). Omdat men zich geen raad wist, werd besloten een aantal mensen hun oordeel te vragen, onder wie Guido Gezelle. De Kortrijkse priester werd gevraagd of wellicht Pol de Mont en Hélène Swarth voor publicatie in *Bloemkrans* in aanmerking kwamen. Gezelle vond van niet, en frater Ludovicus was het eigenlijk wel met hem een.³⁾ In de loop van 1895 begon het tijdschrift te laat te verschijnen. Uiteindelijk ontvingen de lezers in februari 1896 een dubbele aflevering; het was het laatste nummer van *Bloemkrans*.

Noten

- 1) Horsten, dl. 1, p. 157.
- 2) Wat niet representatief is; in alle jaargangen samen verschenen slechts zes anonieme bijdragen.
- 3) Hij had N.B. Hélène Swarth al om toestemming gevraagd, en deze ook gekregen.

Bronnen

Generaal Archief Fraters Tilburg.

Bloemkrans. Taal- en Letterkundige Studiën voor Katholieke Jongelieden, Jrg. 1-13 (1883-1895).

Fr. M. Tharcisio Horsten, *De Fraters van Tilburg van 1844-1944*. Tilburg 1946-1952 (3 dln.).

F.A.W. Ahout pr., *De Studie en de Lectuur. Zeventien conferentiën voor de kweekelingen van het bisschoppelijk konvikt te Luxemburg gehouden door J.B. Krier, directeur*, naar het Hoogduitsch bewerkt door-. Utrecht 1893.

Uw lied is Vlaandrens roem

Guido Gezelle en frater Ludovicus van den Houdt

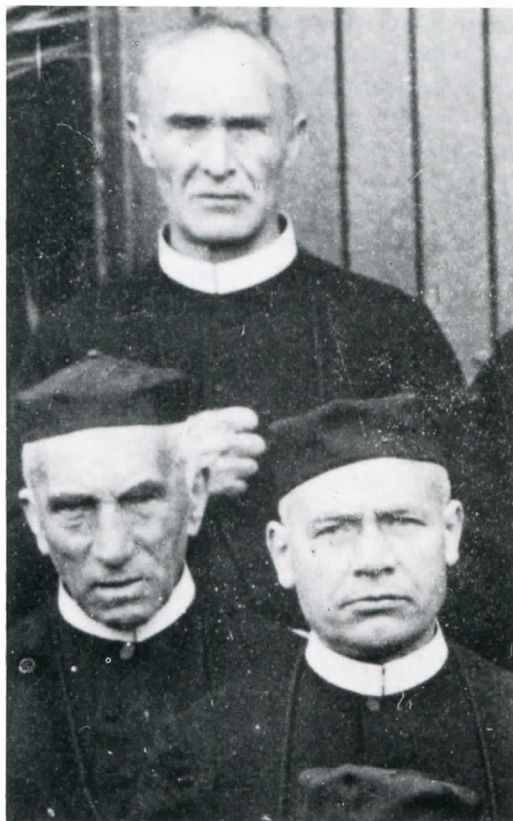
Jef van Kempen

'Nog eenige stonden kampte de felle man met de dood die hij zoo menigmaal gegroet had als de verlossing, en eindelijk, rond 1 uur namiddag braken de oogen die zoo scherpe en zoo diep Gods wereld hadden beschouwd, versteeft de hand die zo onvermoeibaar de waarheid had vastgezet en de schoonheid onsterfelijk geteekend.' Zo beschreef Guido Gezelles biograaf, Alois Walgrave, het overlijden van de priester-dichter op 27 november 1899. De verslagenheid was groot, en Gezelles begrafenis op 1 december werd een manifestatie van diepe rouw door vele duizenden Vlamingen, die de dichter van *Kerkhofblommen* op zijn laatste tocht volgden. Ook de Tilburgse frater Ludovicus van den Houdt ontving een uitnodiging voor het bijwonen van Gezelles uitvaart. De regels van de congregatie stonden hem echter niet toe hiervoor naar Brugge te reizen. Hij zou op eigen wijze het heengaan van deze door hem zo bewonderde 'geliefde vriend' herdenken.

Frater Ludovicus van den Houdt

De in 1848 in Tilburg geboren Petrus Lambertus Josephus van den Houdt, legde in 1872 zijn eeuwige geloften af voor de Congregatie van de Fraters van Tilburg. Als frater Ludovicus haalde hij vier jaar later zijn hoofdakte. Na een aantal aanstellingen in onder andere Grave en Den Bosch kwam hij in 1878 terug naar het moederhuis. In Tilburg was hij eerst nog enkele jaren onderwijzer aan de scholen van Korvel en van 't Hei-

ke, voordat hij in 1884 benoemd werd tot hoofd van de zojuist gestichte St. Josephschool van de parochie Heuvel. Hij zou daar twintig jaar blijven. Frater Ludovicus was een kunstzinnig man. Naast alle drukke werkzaamheden haalde hij nog zijn L.O.-akte Tekenen, maar ook op muzikaal gebied was hij actief. Met name voor frater Albertus Jansen, in zijn tijd een gewaardeerd componist, heeft hij verscheidene cantates en feestliederen geschreven. Van hem zou hij later ook de leiding van het koor in de paterskerk overnemen. Met de literatuur was frater Ludovicus ook goed op de hoogte. Als dichter (met een zeer romantische geest) had hij al vroeg een grote bewondering opgevat voor de poëzie van de Kortrijkse onderpastoor Guido Gezelle. Het zal dan ook geen verwondering wekken dat frater Ludovicus zijn best deed ook stukken van Gezelle in het tijdschrift *Bloemkrans* geplaatst te krijgen. De Vlaamse priester-dichter was in de tijd dat *Bloemkrans* verscheen (1883-1895) in ons land nagenoeg onbekend. Wie in poëziebloemlezingen en leerboeken uit de vorige eeuw bladert, zal vooral namen tegenkomen van dichters die inmiddels in het duister van de geschiedenis zijn verdwenen, terwijl uitgerekend de man die nu algemeen beschouwd wordt als de grootste lyricus uit ons taalgebied, ontbreekt. Ook in Vlaanderen verliep de acceptatie van Gezelles poëzie overigens zeer moeizaam. Maar in Nederland zou het, ondanks het feit dat J.A. Alberdingk Thijm in zijn *Volksalmanak* al enkele van zijn gedichten had opgenomen, tot 1897 duren voordat Guido Gezelle de aandacht kreeg die hij verdiende. En dat was dan nog te danken aan een andere Vlaamse dichter, Pol de Mont, die hier een aantal succesvolle lezin-

afb. 1 Uitsnede van een groepsfoto van de Fraters van Tilburg, 1921. Linksonder frater Ludovicus van den Houdt (1848-1926) (coll. Generaal Archief Fraters Tilburg).

afb. 2 Guido Gezelle
(1830-1899) in Kortrijk,
augustus 1898 (foto
Gezelle-Archief Stadsbi-
bliothek Brugge).

gen hield en een artikel in *De Gids* publiceerde over de priester-dichter.

Bewaard gebleven correspondentie

De publikatie van Gezelles poëzie in *Bloemkrans* verliep allerminst vlekkeloos. Uit de bewaard gebleven correspondentie tussen frater Ludovicus en Guido Gezelle blijkt dat het door Gezelle gebruikte Westvlaams een belangrijk obstakel vormde. Met name pater Ghijben moet hebben gevreesd dat de opzet van het tijdschrift, namelijk het bieden van lectuur aan studenten die een *Hollands* staatsexamen dienden af te leggen, in het gedrang zou komen. Voor Gezelle was echter het Westvlaams niet zo maar een dialect. Het was de taal van zijn voorouders, een Vlaamse oertaal, die beschermd diende te worden tegen verbastering door het Frans en het Hollands. Het moet voor frater Ludovicus dan ook zeer pijnlijk zijn geweest dat uitgerekend hij op verzoek van pater Ghijben regelmatig om toelichting, ja zelfs om wijzigingen van teksten moest vragen. Hoewel Gezelle een groot wantrouwen koesterde tegen alles wat Hollands was, bleek hij aanvankelijk vooral blij met de belangstelling: 'Het is mij ondertusschen niet alleen eene groote eere maar ook een genoeg te vernemen, dat mijne gedichtjes u kunnen van dienst zijn in het onderwijs.' Het idee van het tijdschrift moet Guido Gezelle, die zelf leraar Poësis aan het klein-seminarie van Roeselare was geweest, zeker hebben aangesproken. Later zou hij echter ongekend fel zijn Westvlaams verdedigen: 't Is jammer genoeg, dat er zoo bitter weinig kennisse bestaat tusschen de Noord- en de Zuidnederlandsche katholieken! Al dat wij uit N.-Nederland vernemen komt *doorgaans* van protestanten, joden of nog erger. En dat volk zoekt en krijgt bijval bij onze vrijdenkers, die den Vlaamsch- of Nederlandsch-gezinden uithangen, om ons van 't schoone af te keeren! Dat is jammer. Wij worstelen daartegen uit al onze kracht, en daarin ligt de reden, de grondreden, om dewelke wij liever West-Vlaamsch schrijven en dichten, en tegen 't *verderflijke* dat uit Holland komt zooveel mogelijk waarschuwen.'

Gedichten in 'Bloemkrans'

De briefwisseling tussen frater Ludovicus en Guido Gezelle werd kennelijk met belangstelling gevolgd in het klooster aan De Locht. In ieder geval door superior De Beer, wiens groeten in geen enkele brief ontbreken. In het begin van 1893 deed zich weer een pijnlijk moment voor. In *Bloemkrans* waren inmiddels de gedichten *De Mandelbeke* en *Excelsior* afgedrukt, en frater Ludovicus

vond de tijd rijp om Gezelle toestemming te vragen meer stukken op te nemen. Maar er waren bezwaren gerezen. 'Vrienden en medewerkers, wier gevoelen ik, om de waarheid te zeggen, hooger moet achten dan 't mijne, waren er tegen, de door UEerw. geschonken stukken *aanstonds* te plaatsen, wijl ze West-Vlaamsch zijn en wij nog kort geleden een West-Vl. gedichtje van UEerw. geplaatst hebben', schreef frater Ludovicus. Gezelle reageerde nogal laconiek: 'Ik zou 't veel liever hebben, wildet gij mijn 'zoo gezeid' West-Vlaamsch onomgewerkt laten. Verder hebbe ik er vrede mee dat gij de toegestane stukken uitstelt tot later of tot nooit.' Frater Ludovicus zou er toch voor zorgen dat in 1893 *De Berechtinge* en ten slotte in 1895 *Kerkhofblommen* ongewijzigd in het tijdschrift werden opgenomen.¹⁾

Ondanks alle beslommeringen rond zijn gedichten in *Bloemkrans* zou Gezelles waardering voor de Tilburgse fraters, en frater Ludovicus in het bijzonder, in de loop van de tijd toenemen. Hoe weinig relaties de Vlaamse priester-dichter in Noord-Nederland had, blijkt als hij zich in december 1891 tot zijn nieuw verworven kennis wendt met een verzoek: 'niet als letterkundige, maar als priester'. Het ging om een Hollandse bekeerlinge: 'Ik ben in 't geval in 't korte eene protestante, van Hollandsche ouders geboren, in de Hollandsche bezittingen, gehuwd, moeder van drie kinderen, vrouw van een katholieken Vlaming, in den schoot der heilige Kerke te zullen aanveerden.' Gezelle wilde haar een

afb. 3/4 Brief van Guido Gezelle aan frater Ludovicus van den Houdt d.d. 27 januari 1893 (coll. Generaal Archief Fraters Tilburg).

5
 Wilhelms, den 27sten 1 Jan 1893
 Eerw. Broeder en goede vriend,
 Ik hebbe onlangs, bij onzen Pater Heuvelmans S.J. gezien, hoe veel goed en Eilbung en de Eilbungstake hooren daeren zeggende dat het myn leeren licht verhoogt en u een besef ontwaagt te hebben. Ik dankte u dan eerst en daarna en hebbe u een herten de wenschen terug van een goed en gelukkig nieuwjaar, zoo voor u als voor den eerw. Heer en Vader Overste.²⁾ Wat een blijdschap ondertusschen voor mij als ik denke, dat eenige

onlangs waarden heeft geschenkt. Ik dankte u eerst en daarna en hebbe u een herten de wenschen terug van een goed en gelukkig nieuwjaar, zoo voor u als voor den eerw. Heer en Vader Overste.²⁾ Wat een blijdschap ondertusschen voor mij als ik denke, dat eenige

'zeer goed Katholijk-Hollandschen kerk- of misseboek' bezorgen. Frater Ludovicus zond er een naar Kortrijk, en Gezelle was hem zeer dankbaar; hij kwam er nog enkele malen op terug. 'De brave bekeerde is gedoopt, heeft hare 1e Com. ie gedaan, is van Zijne Hoogw. te Brugge gevormd, en 't gelukkigst mensch der aarden, met *heur schoonen kerkeboek*, weer naar Java.'

Tilburgse vriend

In het begin van 1893 bleek dat er nog iets was gebeurd dat de banden met de fraters verstevigd had. Gezelle had de in Kortrijk werkende maar uit Den Bosch afkomstige jezuiet Heuvelmans gesproken, en deze had hem duidelijk gemaakt dat de motieven van de Tilburgse fraters boven alle twijfel verheven waren. Sterker nog, vanaf dat moment was frater Ludovicus voor hem een 'goede vriend'. 'Ik hebbe onlangs, bij onzen Pater Heuvelmans S.J. zijnde, zoo veel goed over Tilburg en de Tilburgsche leeraren hooren zeggen, dat het mij waarlijk verheugt van u een brief ontvangen te hebben. Ik danke u dan eerst en vooral en keere u van herten de wenschen terug van een goed en zalig nieuwjaar, zoo voor u als voor den eerw. Heer en Vader Overste.²⁾ (...) Wat een blijdschap ondertusschen voor mij als ik denke, dat eenige

mijner rijmreken bij onze Katholieke Noorderbroeders kans zullen hebben van mischien eenig goed te doen!'

De brieven van Guido Gezelle aan frater Ludovicus geven geen spectaculaire nieuwe inzichten in het leven van de grote Vlaamse dichter. Maar ze zijn alleen al belangrijk omdat er zo betrekkelijk weinig brieven van Gezelle bewaard zijn gebleven.³⁾ En in samenhang met die van zijn Tilburgse vriend geven zij een aardig beeld van de zorgen van twee katholieke broeders in de letteren, uit Zuid en Noord; ook al was het dan in de verhouding van meester en leerling. Met het verdwijnen van *Bloemkrans* was er ook geen directe aanleiding meer om te corresponderen. Maar frater Ludovicus zal zeker met bewondering kennis hebben genomen van de nieuwe bundels *Tijdkrans* (met daarin enkele gedichten die hij eerder van Gezelle ten geschenke had gekregen, maar nooit in *Bloemkrans* had afgedrukt)⁴⁾ en *Rijmsnoer*. De laatste is een hoogtepunt in het werk van de toen al 67-jarige priester. Gezelles rouwbrief bracht bij de fraters een grote schok teweeg. Frater Ludovicus was duidelijk aangedaan; hij legde dat moment enkele dagen later vast in een gedicht. Mischien heeft hij het zijn medefraters wel voorgedragen.

Aan Dr Guido Gezelle + 27 Nov. 1899

Een blad, geliefde Vriend, met rouwig zwart omtogen,
Kwam uit uw Vlaamsche land in onze streken aan.
Uw vrienden zonden 't ons. Bij 't haastig openslaan,-
Ach God! daar stond uw naam....Een traan welde in onze oogen.

Uw vrienden stonden daar, van stille smart bewogen.
Wij zagen in den geest hen rond uw sterfbed staan,
Neen, van uw graftep reeds al weenend heengegaan,
Al biddend tot den Heer, den God van mededoogen.

Wij treurden, baden mee; maar toch niet zonder vreugd.
Hoe machtig troostte ons 't loon, voor Christenkunst en deugd,
U door een God beloofd, wiens macht noch trouw ooit falen.

O dichterlijke ziel, niet meer op Helikon,
Niet meer nu aan Kastaalsche of Hippokreenske bron,-
Thans naar den Sion op, waar de eeuwge bronnen stralen.

Maar schoon ook opgegaan tot boven starrenbogen,
Gij leeft, gij zingt nog hier op duizenden van blaân,
Met uwen geest bevrucht, uw poëzie belaân.
Gij gingt,- gij blijft ons bij; uw trouw heeft niet bedrogen.

Uw argloos grootsche lied met tooverend vermogen,
Toont ons: de ware kunst, van valschen glans ontdaan,
Voert onzen geest tot God, het doelwit harer baan,
De bron van al het schoone, afstroomend uit den hoogen.

Uw lied is Vlaandrens roem, ons aller zoet geneugt;
En zal gansch Neerland door, zoo lang 't zijn taal zich heugt,
Van uw verheven geest, uwe eedle ziel verhalen.

En nu, O Vriend, voor wien der Englen lied begon,
Neem nog dit liedjen aan; 't is alles wat ik kon.
't Moge U, hoe staamlend dan, ons liefde en dank vertalen.

8 Dec. 1899

afb. 5 Guido Gezelle op zijn sterfbed, Brugge 27 november 1899 (foto Archief en Museum voor het Vlaams Cultuurleven, Antwerpen).

Noten

- 1) Bij *Kerkhofblommen* zijn wel een paar regels weggevallen, maar dat lijkt een vergissing.
- 2) Gezelle kon het woord 'superior' niet uit zijn pen krijgen.
- 3) Van de vele duizenden brieven die Guido Gezelle schreef, zijn er nog geen vierhonderd bewaard gebleven.
- 4) *Sint Jans Put*, V.D. dl. 3, p. 405-411, en *Dagkrans*, V.D. dl. 3, p. 229-234.

Verantwoording

De brieven van Guido Gezelle aan frater Ludovicus van den Houdt bevinden zich in het Generaal Archief Fraters Tilburg. Ze zijn gedateerd 19 november 1891, 23 november 1891, 9 december 1891, 22 december 1891, 27 januari 1893 en 10 maart 1893. Deze zes brieven zijn afgedrukt in Horsten (1917) en Custers (1965). Het handschrift van het gedicht van frater Ludovicus bevindt zich in hetzelfde archief en wordt hier voor het eerst gepubliceerd.

Van de brieven van frater Ludovicus aan Guido Gezelle zijn er drie bewaard gebleven; zij bevinden zich in het Gezelle-archief Stadsbibliotheek Brugge, en zijn gedateerd 26 januari 1893, 8 maart 1893 en 20 maart 1893. Ze worden hier voor het eerst voor publikatie aangevend. De schrijver van dit artikel bereidt een integrale publikatie voor van alle brieven in samenhang met een studie over *Bloemkrans*.

Bronnen

J.L. Horsten (fr. M. Tharcisio), 'Verscheidenheden', in: *De Beiaard*, jrg. 2 (1917), p. 165-171.

J.L. Horsten (fr. M. Tharcisio), *De Fraters van Tilburg van 1844-1944*, dl. 2, Tilburg 1951.

M. Custers, 'Zes brieven van Guido Gezelle', in: *De Tijdspiegel*, jrg. 20 (1965), p. 202-211.

Bloemkrans. Opgenomen stukken van Guido Gezelle: *De Mandelbeke*, jrg. 9 (1891), p. 166-171; *Excelsior*, jrg. 10 (1892), p. 92-96; *De Berechtinge*, jrg. 11 (1893), p. 165-175; *Kerkhofblommen*, jrg. 13 (1895), p. 59-82.

Guido Gezelle Verzameld Dichtwerk (V.D.), onder redactie van J. Boets, Antwerpen 1980-1987.

Alois Walgrave, *Het leven van Guido Gezelle*, Amsterdam 1923.

Christine D'Haen, *De wonde in 't hert. Guido Gezelle: een dichtersbiografie*, Tielt 1988.

Generaal Archief Fraters Tilburg.

Gezelle-Archief Stadsbibliotheek Brugge.

Met dank aan frater Caesario Peters.
